

SEVDA HÜSEYNOVA
Tarix fakültəsi "Slavyan ölkələri tarixi"
kafedrasının dos.
E-mail: sevda_huseynova@mail.ru

ERKƏN SLAVYAN TARIXINDƏ ALMAN AMILI

Açar sözlər: Slavyanlar, xristianlaşma, dövlət quruculuğu, kilsə sistemi, alman amili.

Ключевая слова: славяне, хрестьянизация, государственное строительство, церковная система, германский фактор.

Key words: Slavs, To be Christian, state-building, the church system, German factor

Slavyanların Avropa səhnəsində görünməsi alman tayfalarına nisbətən daha gecikmiş şəkildə baş verib. Onların ilkin məskunlaşması Visla və Dnepr çayları arasındakı regionda baş verib ki, buradan da onlar Dnepr arxası torpaqlara, Qara dəniz sahili ərazilərə və Dunay sahillərinə hərəkətə başlayıblar.

Alman tayfaları isə VI əsrdə Baltik sahillərindən cənuba doğru miqrasiyaya başladıqda slavyan tayfaları da Visla və Oderi keçərək Elbaya qədər uzanan Baltik sahillərində məskunlaşmağa başladılar (6, səh.29). Bundan sonra isə Baltik slavyanları adlanan bu tayfalar almanların şimala və şərqə doğru ekspansiyasının başladığı andan etibarən, demək olar ki, daimi təzyiq və hücum hədəfinə çevrilmiş oldular.

Qərb slavyanları olan çex və slovaklar (VI əsrdə) Çexiyanı, Moraviyanı və Slovakiyanı məskunlaşdırdılar, slovenlər isə Adriatik istiqamətində Alp dağlarına doğru sıxışdırıldılar. Bu dövrdə Dunay hövzəsində möhkəmlənən Avar xaqanlığı bir sıra slavyan tayfalarını öz hakimiyyəti altına saldı ki, VII əsrdə də bu tayfalar işğaldan azad olaraq, cənubi slavyan dövlətləri olan Xorvatiya və Serbiyanın əsasını qoymuş oldular. Dunay və Balkanlar arasında yaşayan slavyanlar isə türk bolqar tayfaları ilə bir siyasi birlikdə birləşərək VII əsrdə Bolqar dövlətini yaratmış oldular. (6. səh.32)

Digər bir slavyan tayfa qrupu isə Visla və Oder çayları boyu polab, pomoryan və serb slavyanları ilə qonşuluqda məskunlaşdılar ki, bunlar da polyaklar adlandırılmağa başladılar və X əsrdə ilk dövlətlərini yarada bildilər. (3. səh.14)

Beləliklə, slavyanların erkən tarixi dramatik hadisələr, uğurlu yürüşlər və slavyan hökmdarlarından asılı olmayan səbəblər üzündən həyata keçməyən, reallaşmayan imkanlarla zəngin olmuşdur.

Bu baxımdan alman xalqının tarixi taleyi daha uğurlu olmuşdur. Bu həm də onların slavyanlara nisbətən Avropa səhnəsində bir neçə əsr əvvəl təzahür etməsi faktı ilə də bağlıdır. Belə ki, onlar bu ərazilərdə məskunlaşdıqdan və Roma imperiyasının qərb sərhədlərini yardıqdan sonra onun çiçəklənən və zəngin əyalətləri olan Qalliya, İspaniya, İtaliya, Britaniya, Almaniyanı ələ keçirərək, bu ərazilərdə öz krallıqlarını yaradıb təkamül yoluna qədəm qoymuşdular. (1. səh.42)

Beləliklə, hələ slavyanlara qədərki bir dövr ərzində almanlar qərb və latın mədəniyyəti sferasında təzahür edib, xristianlığı da qəbul edərək xristian Qərbində həlledici qüvvəyə çevrilmiş oldular. Yeni, gənc cəmiyyətin bu hərəkətverici qüvvəsi o dərəcədə güclü və qüdrətli idi ki, Qərbi Avropa kilsəsi öz təşkilatının bir sıra elementlərinin almanlaşmasına mane ola bilmədi. Bu özünü ən bariz şəkildə bütün alman torpaqlarında həyata keçirilən kilsə

mülkiyyətinin yeni sistemində göstərdi: indi kilsə və xristian məbədləri inşa etdirən kral və əyanlar nəinki onların sahibi elan edilirdilər, həm də bu dini təşkilatların nümayəndələri kimi ali din xadimlərini seçmək, təyin etmək hüququ əldə etmiş oldular. Bu, indiyə qədər Roma imperiyasının həm qərb, həm də şərq hissəsində kilsənin qoruyub saxladığı və riayət etdiyi köhnə roma dini ənənələrinin təhlükəli şəkildə pozulması demək idi. (8. səh.84) Həmçinin qərb xristianlığında bu yeni kurs Şərqi və Qərbi Avropa arasında yadlaşmanın əsasını qoymuş oldu.

Alman tayfaları arasında daha güclüsü olan franklar bu yeni sistemi öz dövlətlərinin dayaq bazasına çevirmiş oldular. Tezliklə Böyük Karlin rəhbərliyi altında öz imperiyalarının hakimiyyətini İspaniyadan Elbaya, Dunaydan Appeninə qədər yayaraq, Qərbdə hakim qüvvə rolunu və kilsə üzərində hamilik vəzifəsini öz üzərinə götürmüş oldular.

Slavyanlar içərisində isə xristian dini daha ləng yayılırdı. Onlar yalnız IX əsrdə tam xristianlaşdırıldılar. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, frank və roma missionerlərinin slavyanlar arasında bizans missionerləri ilə yanaşı təbliğat aparmasına baxmayaraq, tək şərq və qərb slavyanları deyil, eləcə də cənub slavyanları Bizans mədəniyyəti və şərq xristianlığının təsiri altına düşürdülər. Mərkəzi Avropada qərb slavyanlarının ilk dövləti olan Böyük Moraviya IX əsrin başlanğıcından Bizans mədəniyyətinin çox güclü təsirinə məruz qalmışdır. Moraviya hökmdarı Rostislavın dövründə (846-870) Bizansla siyasi və mədəni ittifaq bağlanmışdı ki, məhz bu alyans da Bizansa frankların Balkanlardakı ekspansiyasını dayandırmağa, onun qarşısını almağa kömək etmiş oldu. (5, səh.58)

IX əsrdə Moraviyada bizanslı missionerlərin səyi nəticəsində xristianlığın möhkəmlənməsi, çox yəqin ki, tək slavyanların parlaq, güclü gələcəyi üçün deyil, bütün Qərb üçün təkamül yolu açmış olacaqdı. Həmçinin Moraviyada Kiril və Mefodi tərəfindən dini ayinlərin doğma yerli dildə aparılması bir sıra xalqlar arasında xristianlığın sürətlə yayılmasını vəd edirdi. Bunlarla yanaşı Bizans mədəniyyəti kimi latın mədəniyyətinin də Moraviyaya nüfuz etməsi Şərqlə Qərb arasında qarşılıqlı anlaşma prosesinin müjdəçisi idi.

Ancaq bu şərtlərin reallaşması üçün daha əlverişli şərtlər əsasında formalaşan bir mühit lazım idi. Belə ki, mövcud əlverişli şərtlər morav rəhbərləri tərəfindən frankların Moraviya və Dunaya girməsini dayandırmaq və papalığın köməyi ilə Şərqi frank (alman) kilsəsinin gücünü zəiflətmək məqsədi ilə istifadə olundu. Ancaq belə tez və asan məğlub edilmək üçün franklar həddindən artıq güclü idilər. Moraviyadakı yeni dövlət və mədəni hakimiyyət isə öz iradəsini diktə etmək üçün hələ çox gənc idi. Nəticədə isə tarix səhnəsinə yeni gəlmiş bu yeni dövlət 906-cı ildə alman qılıncı ilə vurularaq, macar atlarının dırnaqları altında torpağa gömülmüş oldu. (5, səh.69) Nəticədə isə Qərbi Avropa üçün qüdrətli Bizans mədəni sərvətinə çıxış bir daha bağlanmış oldu. Mərkəzi Avropanın yeni fəthləri olan macarlar Dunay hövzəsində möhkəmlənərək qərbi və şərq slavyan qrupları arasında möhkəm sədd yaratmış oldular. Çexiya isə Şərqi Frank imperiyasına birləşdirilərək fəlakətdən xilas oldu və Böyük Moraviyanın nailiyyətlərinin varisinə çevrildi.

Beləliklə slavyanlar Mərkəzi Avropada həlledici siyasi və mədəni amil olmaq imkanını itirmiş oldular. Liderlik Frank imperiyasının şərq hissəsinə - Almaniya keçdi. Elba və Oder arasında yaşayan slavyanlar bu dəyişikliyin nəticələrini ilkin hiss edənlərdən oldular. Onların torpaqlarının I Henrix (919-936) və I Otton (936-973) tərəfindən işğalı və alman kilsə sisteminin tətbiqi qərb slavyanlarının təkə müstəqilliyini deyil, bütövlükdə mövcudluğunu təhlükə altında qoymuşdu. (2, səh.128)

Slavyanlarla almanlar arasında düşmən münasibətlərin əsası belə qoyuldu ki, bu da yüzilliklər boyu davam etmişdir. Tale slavyanların böyük polyak hökmdarı II Boleslavın

dövründə (992-1018) Polşa və Çexiyanı bir alyansda birləşdirmək yolu ilə öz imperiyalarını yaratmaq cəhdlərinə kömək etmədi. Belə bir vəziyyət isə almanların Şərqi doğru hücumunun və qərb mədəniyyətinin çex və polyaklar arasında daha sürətlə nüfuz etməsinin yeni fazasının başlanmasına səbəb oldu.

Papalıq da almanların təhlükəli kilsə mütləqiyyəti sistemini və dövlət kilsəsinin nüfuzunu zəiflətmək üçün yeni addımlar atmağa başladı. Ancaq papa VII Qriqorinin Almaniyanı düşmən dövlətlər həlqəsi ilə mühasirə etmək planı çex knyazı Bratislavin bu plandan imtina etməsi nəticəsində baş tutmadı. (7, səh.101) Belə ki, çex knyazı imperator IV Henrixə sədaqətini pozmayaraq, papanın planının iflasına uğramasına səbəb oldu. Bununla da almanlara Baltik və Elba slavyanları arasında öz pozisiyasını möhkəmləndirmək üçün yeni imkan verilmiş oldu. Bütün bunların nəticəsində isə məşhur alman hersoqları Henrix və Albrect tərəfindən Polşada Tevton ordeni yaradıldı və sonra da yeni alman koloniyalarının – Berlin və Prussiya - əsası qoyuldu. (2, səh.120)

Bu hadisələrin nəticəsi isə ondan ibarət oldu ki, qərb slavyanları roma-latin mədəniyyəti sferasına daxil edildilər. Bizans mədəniyyəti təsiri isə daha uğurlu şəkildə şərqi slavyanları – ruslar arasında yayılaraq, özünü təsbit etmişdir. Belə ki, IX əsrdə təşəkkül tapan Kiyev feodal dövlətinin paytaxtı Kiyev şəhəri Bizans, Qərb dünyası, xüsusilə Almaniya və Skandinaviya arasında əsas ticarət mərkəzinə çevrilmişdi. Burada Bolqarstan və Çexiyadan gətirilən slavyan ədəbiyyatı ruhu ilə qidalanan bir mədəniyyət inkişafa başlasa da, digər tərəfdən Bizans din xadimlərinin Şərqi Bizans teologiyasını təbliğ etməsi rusların bu metodologiyaya yiyələnməsinə səbəb oldu. (4, səh.83) Beləliklə şərqi slavyanları sivilizasiyanın inkişaf edən mərhələsinə qədəm qoydular. Ancaq bu yenicə intişar tapan slavyan-pravoslav sivilizasiyasının və xristianlığının Bizans xarakterinə baxmayaraq, Kiyev dövləti özünü Avropanın bir hissəsi hesab edərək latın Qərbi (xüsusilə Almaniya) ilə sıx əlaqə saxlamışdır.

Bütün sadalanan faktların təhlili sonda bu nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, Qərbi Avropaya daha yaxın və sürətli şəkildə alman tayfalarının hakimiyyəti altına düşən qərb slavyanlarının erkən tarixində alman amili isə bizans amili, şərqi və cənub slavyanlarınınkində isə bizans amili güclü təsirə malik olmuşdur.

Ə D Ə B İ Y Y A T S İ Y A H İ S İ

1. Данилевский Н.Я. Россия и Европа. М., 1991
2. Дворник Ф. Славяне в европейской истории и цивилизации. М., 2001
3. Дыбковская А., Жарынь М., Жарынь Я. История Польши. С древнейших времен до наших дней. Варшава, 1995
4. Седов В.В. Славяне в Раннее Средневековье. М., 1995
5. Лаптева Л.П. История Чехии периода феодализма. (V век - 1648), М., 1993
6. Вопросы этногенеза и этнической истории славян и восточных романцев. М., 1976
7. Флоря Б.Н. Отношения государства и церкви у восточных и западных славян. Эпоха средневековья. М., 1992
8. Принятия христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. М., 1983

С.Б.ГУСЕЙНОВА*Доцент кафедры «История славянских стран»
Исторического факультета***GERMANSKIIY FAKTOR V RANNESLAVYANSKOY ISTORIYI**

В статье повествуется о появлении славян на европейской сцене и их специфических особенностях в период их ранней истории. Одной из особенностей процесса становления ранних государств условиях эволюции их культуры является влияние германского фактора. Анализ исторических факторов показал что, еще в дославянский период германцы, попав под влияние западной и латинской культуры, превратились в решающую силу западного христианства и позже оказали значительное влияние на весь славянский мир. В конце статьи сделаны выводы о том что, раннефеодальной период, в результате развития исторических процессов в Европе, западные славяне попали под влияние римской и латинской культуры, южные и восточные славяне под влияние Византийской цивилизации.

S.B.HUSEYNOVA*Faculty of History
Chair of "History of Slavic" dos.***GERMAN FACTOR IN EARLY HISTORY OF SLAVIC**

The article deals with the main specific historical character Slav and their going out to the European stage. Like one of these feature we can show the attention of German factor has been in the centre of Slavs cultural evolution and in the building of their primary state. The analysis of the facts show that until Slavs in during German have been appearing in the Latin sphere turned to the decisive strengths in the Christian west. And then has begun to penetrate to the Slav world. Undertaking becoming Christian of the Slavs and fighting for this with Byzantine German empire also have affirmed political authorities over the west Slavs. At the end of, such result have been got in the result of course of historical events in Europe in the time of early feudalism the west Slavs fall under influence of the Pope and Latin cultural but the east Slav fall under influence of Byzantine civilization.

Reyçiler: t.ü.f.d., dos. A.H.Cəlilov, t.ü.e.d., prof. İ.Məmmədov***BDU Tarix fakültəsinin "Slavyan ölkələri tarixi" kafedrasının 13 mayabr 2014-cü il tarixli iclasının qərarı ilə çapa məsləhət görülmüşdür (protokol N3)***